

Aukštesniųjų klasių moksleivių santykis su veikla kaip jų tolerancijos raidos prielaida

Andrius Sprindžiūnas

Lietuvos teisės universitetas

Straipsnyje atskleidžiami X–XII klasių mokinių santykio su pamokine ir popamokine veikla ypatumai, aptariama pozityvaus santykio su veikla ir moksleivių tolerancijos (kognityviu, emociniu ir elgesio aspektais) raidos priklausomybė.

UNESCO ir kitų tarptautinių organizacijų, aptariančių modernios švietimo politikos gaires, dokumentuose gana dažnai dėmesys atkreipiamas į vieną iš svarbiausių demokratinės visuomenės vertybių – toleranciją. Juk šiuolaikinės ugdymo filosofijos požiūriu tolerancija laikytina esminiu visos švietimo sistemos principu (B. Bitinas, 1996, 2000; T. H. McLaughlin, 1997), jis yra užfiksuotas ir Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose. Tačiau nors apie toleranciją nemažai kalbama, kai kurie Lietuvos mokyklose atlikti tyrimai parodė, kad daugelis moksleivių tolerancijos dar nelaiko svarbia vertybe, o mokyklos gyvenime jos neretai stokojama.

Tiriant vyresniųjų moksleivių tolerancijos tapimo prielaidas, dėmesys buvo atkreiptas į vyresniųjų moksleivių asmenybės raidą lemiančius vidinius (psichologinius) ir išorinius (sociopedagoginius) veiksnius. Paaiškėjo, kad tolerantiškos asmenybės ugdymas yra sudėtingas, kompleksinis procesas, kurio sėkmę gali lemti daugelio veiksnių sąveika. Vie-

nas iš jų – moksleivių santykio su veikla ypatumai. Atkreipti dėmesį į šiuos ypatumus paskatino humanistinės, holistinės ugdymo koncepcijų atstovų ir kitų šiuolaikinių tyrinėtojų darbai, kuriuose akcentuojama moksleivių saviraiškos poreikio adekvataus patenkinimo svarba. Remiantis psichologų (D. Beresnevičienė, 1997; G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996; V. Lepeškie- nė, 1996) ir pedagogų (V. Aramavičiūtė, 1998; L. Jovaiša, 1995, 1996; L. Šiaučiukėnienė, 1997) mintimis, mokyklose turėtų būti ypač atsižvelgiama į kintamą mokinių saviraiškos po- reikį ir kuriamos palankios sąlygos jiems do- mėtis, veikti, tobulėti įvairiose veiklos srityse. Lietuvos ir užsienio mokslininkų nuomone, tai viena iš svarbiausių tapimo atvira pasauliui ir tolerantiška asmenybe sąlygų.

Atsižvelgiant į asmenybės raidos amžiaus tarpsnių tyrinėtojų pastebėjimus galima manyti, kad saviraiškos, prasmingos veiklos poreikis tampa ypač aktualus vyresniajame mokykli- niame amžiuje, kai dauguma jaunuolių į mo- kymąsi ir užklausinę savo veiklą žvelgia ne tik

kaip į pareigą, bet sieja mokymąsi bei nepamokinę veiklą su pasirengimu gyvenimui ir kitų svarbių savo poreikių patenkinimu. Ypač plačią galimybių išreikšti savąjį „Aš“, veikti savanoriškai, iniciatyviai, kūrybingai, lavinti bendravimo įgūdžius moksleiviai turi popamokinėje veikloje. Į tai dėmesį yra atkreipę S. Dzenuškaitė (1991), M. Barkauskaitė (1997) ir kiti autoriai, nurodydami, kad dalyvavimas popamokinėje veikloje gali padėti mokiniams įvairiapusiškai tobulinti asmenybę, labiau įsitraukti į mokyklos ir visuomenės gyvenimą.

Todėl **tyrimo objektu** pasirinkta aukštesniųjų klasių moksleivių tolerancijos ypatumai ir raida. **Tyrimo tikslas** – atskleisti esmines X–XII klasių mokinių tolerancijos ugdymo prielaidas. **Tyrimo metodai** – tolerantiško žmogaus savybių ir tolerantiško elgesio aprašai, moksleivių santykio su pamokine bei nepamokine veikla klausimynai ir kt. Šio **straipsnio tikslas** – atskleisti X–XII klasių moksleivių santykio su veikla įtaką jų tolerancijos raidai.

Tyrimo metu tirta per 400 įvairių Vilniaus vidurinių mokyklų X–XII klasių mokinių. Jų tolerancija įvertinta kognityviu, emociniu ir praktiniu aspektais (santykiai su bendraamžiais, tėvais ir mokytojais). Be to, tyrimas parodė, kad 54,2 proc. šių moksleivių dalyvauja kojoje nors popamokinėje veikloje. Siekiant atskleisti moksleivių santykio su veikla įtaką jų tolerancijos raidai, dėmesys buvo sutelktas į moksleivių veiklos: 1) tikslingumą; 2) savanoriškumą ir iniciatyvumą; 3) rezultatyvumą.

1. X–XII klasių moksleivių veiklos tikslingumas. Tiriant veiklos tikslingumą, pradžios tašku laikyta moksleivių susimąstymo apie konkrečius pamokinės ir popamokinės veiklos tikslus dažnumas (refleksijos apie veik-

los tikslus stabilumas) bei veiklos tikslų kryptingumas.

Tiriamajam nurodžius, kad jis dažnai mąsto apie konkrečius veiklos tikslus, laikyta, kad jo refleksija apie veiklos tikslus yra stabili. Jei tiriamasis nurodė, kad apie konkrečius tikslus mąsto kartais – pakankamai stabili; beveik ne – nepakankamai stabili; niekada – nestabili. Atliekant statistinę analizę siekta išsiaiškinti, ar moksleivių pamokinės ir popamokinės veiklos tikslingumas yra susijęs su jų tolerancijos samprata, emociniais išgyvenimais ir elgesiu. Tyrimo duomenys atskleidė, kad esama statistiškai reikšmingo stabilesnės aukštesniųjų klasių mokinių refleksijos apie mokymosi tikslus ir išsamesnio tolerancijos esmės suvokimo ryšio ($r = 0,138$, $p < 0,01$), taip pat refleksijos apie popamokinės veiklos tikslus ir tolerancijos esmės suvokimo ryšio ($r = 0,121$, $p < 0,01$) bei teisingesnio jos reikšmės supratimo ($r = 0,119$, $p < 0,05$).

Tiriant moksleivių refleksijos apie veiklos tikslus ir tolerantiško elgesio ypatumus, taip pat atskleista statistiškai reikšmingų sąsajų (1 lentelė).

Statistinė analizė parodė, kad tie X–XII klasių mokiniai, kurie dažniau susimąsto apie konkrečius mokymosi tikslus, su mokytojais ir tėvais tolerantiškai pasielgia dažniau. Ypač akivaizdu, kad šie moksleiviai dažniau būna lankstūs, dėmesingi ir atlidūs bendraudami su mokytojais ($p < 0,01$).

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar dažnai aukštesniųjų klasių mokiniai susimąsto apie pamokinės ir popamokinės veiklos tikslus (2 lentelė).

Paaiškėjo, kad absoliuti dauguma (per 95 proc.) tirtų moksleivių gana dažnai susimąsto tiek apie pamokinės, tiek apie popamokinės veiklos tikslus. Gauti duomenys taip pat

1 lentelė. Vyresniųjų mokinių tolerantiško elgesio ir pamokinės veiklos tikslingumo sąsajos

Veiklos tikslingumo parametrai	Refleksijos apie konkrečius mokymosi tikslus stabilumas	
	su mokytojais	su tėvais
Tolerantiškas elgesys		
Dėmesingas	0,132**	0,079
Lygiateisis	0,151*	0,059
Kantrus	0,127*	0,038
Atlaidus	0,170**	0,136**
Taktiškas	0,111*	0,013
Lankstus	0,213**	0,100*

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

niais; savęs tobulinimo – saviugdos, o susiję su kitų žmonių reikmių pripažinimu bei tenkinimu – socialiniais.

Atlikus statistinę analizę paaiškėjo, kad tie moksleiviai, kurių popamokinės veiklos kryptingumas susijęs su saviugda, išsamiausiai suvokė tolerancijos esmę (prasčiausiai – tie moksleiviai, kurie savo nepamokinės veiklos tikslus grindė pragmatiniais motyvais). Tiriant įvairių moksleivių grupių tolerancijos prasmės suvokimo gilumą paaiškėjo, kad giliausiai tolerancijos prasmę suvokė tie moksleiviai, kurie savo mokymosi ir popamokinės veiklos

2 lentelė. X–XII klasių mokinių refleksijos apie pamokinės ir popamokinės veiklos tikslus stabilumų palyginimas

Refleksijos stabilumas / Veiklos sritis	Labai stabili		Stabili		Nelabai stabili		Nestabili	
	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
Pamokinėje veikloje	206	52,7	167	42,7	11	2,8	7	1,8
Popamokinėje veikloje	258	67,0	108	28,1	12	3,1	7	1,8

leidžia manyti, kad apie konkrečius savo popamokinės veiklos tikslus moksleiviai vis dėlto susimąsto dažniau.

Tyrimo metu domėtasi, koks moksleivių veiklos tikslų kryptingumas bei tų tikslų pasirinkimo pagrindimas. Atsižvelgiant į tai, su kurių savo poreikių patenkinimu moksleiviai siejo savo tikslus, išskirtos jų veiklos tikslų grupės. Tikslai, susiję su gyvybinių poreikių patenkinimu, pavadinti vitaliniais; malonumo siekimo tikslai pavadinti hedonistiniais; konkrečios, greitai pasiekiamos naudos siekimo – pragmatiniais; tam tikro socialinio statuso įgijimo ir aplinkinių pripažinimo – pripažinimo / prestižo; pasirengimo įstoti į aukštąjį mokyklą bei rengimosi būsimai profesijai tikslai – profesii-

tikslus siejo su kitų žmonių reikmėmis (prasčiausiai – tie, kurių veiklos tikslai buvo remiami pripažinimo / prestižo siekimu). Taip pat nustatyta, kad su kitų žmonių reikmėmis savo tikslus susieję moksleiviai dažniau negu kiti elgiasi pakančiai (kantriai, atlaidžiai) su savo bendraamžiais, tėvais ir mokytojais. Deja, tik nedaugelis tyrime dalyvavusių moksleivių savo veiklos tikslus susiejo su kitų žmonių poreikiais (1 pav.).

Tyrinėjant aukštesniųjų klasių moksleivių pamokinės veiklos tikslų kryptingumą paaiškėjo, kad mokydamiesi mokiniai dažniausiai kelia sau su pripažinimo ir prestižo (41,9 proc.), saviugdos ir savęs tobulinimo (31,8 proc.) poreikiais susijusius tikslus. Nemažai mokslei-

vių (10,7 proc.) nurodė ir su profesinių reikmių patenkinimu susijusius mokymosi tikslus. Tuo tarpu popamokinės veiklos tikslai buvo įvairesni, daugelis tiriamųjų nurodė net kelias juos veikti skatinančias priežastis (įvairūs tikslai). Vis dėlto dominavo su pripažinimo, prestižo ir saviugdos poreikių tenkinimu susiję tikslai, o socialinis ir netgi pasirėngimo būsimai profesinei veiklai kryptingumas fiksuotas ne dažnai.

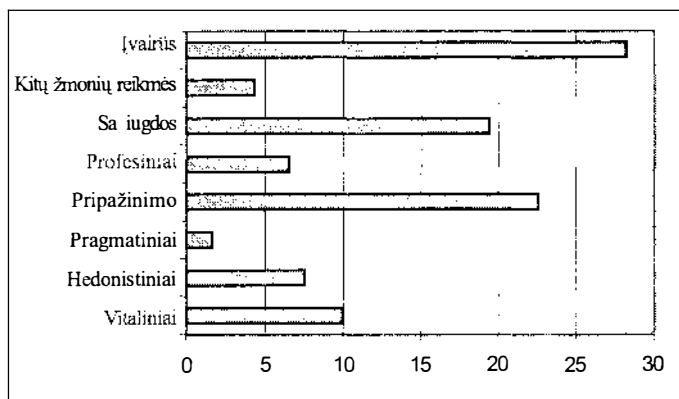
2. X–XII klasių mokinių veiklos savanoriškumas ir iniciatyvumas. Atliekant tyrimą veiklos savanoriškumo kriterijumi laikyta savanoriškos veiklos (be kitų paskatinimo ar palaikymo) dažnumas. Iniciatyvumo – moksleivio minčių ir pateikiamų siūlymų, kaip geriau organizuoti mokymąsi ar kitą veiklą, dažnumas. Be to, dėmesys kreiptas ir į tai, ar patys moksleiviai yra patenkinti savo kūrybiškumu, ar dažnai atsižvelgiama į jų siūlymus ir ar pavyksta juos įgyvendinti.

Paaiškėjo, kad savanoriškai besimokantys moksleiviai yra pagarbesni (gerbia kitų teises) ir lankstesni bendraudami su savo draugais. Bendraudami su mokytojais šie moksleiviai yra dėmesingesni, atlaidesni ir lankstesni. Ši ten-

dencija tampa ypač ryški, jei pedagogai atsižvelgia į mokinių pasiūlymus, o mokinių iniciatyvos įgyvendinamos. Be to, pastebėta, kad savanoriškai ir iniciatyviai besimokantys moksleiviai taikingiau ir atlaidžiau elgiasi su savo tėvais.

Taip pat pastebėta, kad palankiai savo išradingumą ir kūrybingumą vertinantys X–XII klasių moksleiviai dažniau elgiasi tolerantiškai. Paaiškėjo, kad šiomis savybėmis pasižyminantiems moksleiviams dažniau negu kitiems jų bedraamžiams pasiseka pasielgti lanksčiai vi-sose tarpusavio santykių plotmėse: su draugais, tėvais ir mokytojais ($r = 0,223$, $r = 0,163$, $r = 0,144$, $p < 0,01$), taip pat šie moksleiviai akivaizdžiai dažniau elgiasi taikiai bei taktiškai su bendraamžiais, pagarbiai, taktiškai ir mandagiai – su tėvais ir mokytojais.

Tiriant moksleivių dalyvavimo popamokinėje veikloje ir jų tolerancijos sąsajas taip pat pastebėta, kad savo noru į šią veiklą įsitraukiantys moksleiviai dažniau elgiasi lanksčiai su bendraamžiais, dėmesingesni savo tėvams ir mokytojams. Tie moksleiviai, kurie dažnai savanoriškai įsitraukia į popamokinę veiklą, pateikia siūlymų, kaip tą veiklą tobulinti, ir į tuos

1 pav. X–XII klasių mokseivių popamokinės veiklos tikslų kryptingumas (proc.)

siūlymus popamokinėje veikloje dažnai atsižvelgiama, yra gerokai dėmesingesni, taktiškesni bei lankstesni bendraudami su draugais, tairesni, lankstesni su tėvais ir mokytojais. Moksleiviai, kuriems dažniausiai pasiseka įgyvendinti savo siūlymus, yra daug tolerantiškesni draugams (taktiškesni, lankstesni). Labiausiai patenkintiems savo kūrybiškumu moksleiviams geriausiai sekasi taktiškai ir lanksčiai bendrauti su bendraamžiais bei tėvais. Tačiau vertinant šiuo aspektu tiriamųjų santykius su mokytojais, nustatyta net neigiamų aukšto moksleivių kūrybiškumo ir jų dėmesingumo bei taktiškumo mokytojų atžvilgiu koreliacijų. Tai gali būti nulemta tam tikro konflikto tarp kai kurių pedagogų ir iniciatyvių bei labai kūrybingų mokinių. Kaip nurodo A. Maslowas (1993), yra mokytojų, linkusių labiau pabrėžti discipliną, tradicinius, aiškiai apibrėžtus mokymo modelius ir prisibijančių naujovių. Priešindamiesi rutinai mokykloje, labiau kūrybingi arba aktyvūs popamokinėje veikloje mokiniai iš tikrųjų gali su tokiais mokytojais prasčiau sutarti, t. y. būti mažiau dėmesingi bei taktiškai jų atžvilgiu.

Taip pat nustatyta ir kitų statistiškai reikšmingų dažnesnės moksleivių savanoriškos ir iniciatyvios veiklos ir tolerancijos reikšmės suvokimo ryšių: iniciatyvūs moksleiviai labiau pabrėžia mandagaus, dėmesingo, taktiško elgesio su kitais žmonėmis svarbą ir patys dažniau atitinkamai elgiasi.

Vis dėlto tyrimas atskleidė, kad tik maždaug pusė aukštesniųjų klasių moksleivių per pamokas dažnai veikia savanoriškai. Gauti duomenys leidžia manyti, kad kiti moksleiviai mokosi pasyviai, laukia mokytojų nurodymų. Taip pat paaiškėjo, kad dauguma moksleivių tik kar-

tais mokosi savo iniciatyva, neskatinami mokytojų arba kitų priežasčių. Vis dėlto apie trečdalį moksleivių nurodė, kad gana dažnai imasi iniciatyvos, o ir pedagogai, jų nuomone, dažnai atsižvelgia į siūlymus ir dažniausiai padeda juos įgyvendinti

Šie rezultatai yra gana pozityvūs, palyginti su kai kurių kitų tyrinėtojų duomenimis. Antai M. Barkauskaitės (1997) aprašomo tyrimo duomenimis, tik 11,2 proc. devintų klasių mokinių manė, kad per pamokas visada turi galimybę parodyti išradingumą ir veikti iniciatyviai, 64,2 proc. teigė tokią galimybę turį kartais, o net 23,0 proc. – niekada.

Gilinantis į kitas X–XII klasių moksleivių pamokinės veiklos savanoriškumo ir iniciatyvumo ypatybes, tyrimas atskleidė, kad tik 5,6 proc. tiriamųjų požiūris į savo išradingumą bei kūrybingumą gali būti laikomas labai teigiamu, maždaug pusės moksleivių (48,5 proc.) šis požiūris nelabai teigiamas. Gauti rezultatai atskleidžia panašias tendencijas kaip ir kitų tyrinėtojų surinkti duomenys: moksleiviai ne visada turi galimybę realizuoti savo išradingumą ir kūrybiškumą.

Tyrimo metu domėtasi, kokias savybes (individualius gebėjimus, socialinius įgūdžius ar kt.) X–XII klasių mokiniams dažniausiai pavyksta atskleisti per pamokas. Moksleivių nuomone, pamokinėje veikloje jiems dažniausiai pasiseka atskleisti ir lavinti individualius gebėjimus (78,4 proc.), gerokai mažiau moksleivių nurodė įvairius socialinius įgūdžius ir kitas savybes. Tai rodytų, kad dauguma vyresniųjų moksleivių per pamokas daugiausiai dėmesio skiria mokymuisi, rengiasi būsimoms studijoms ir profesinei veiklai. Vis dėlto statistinė analizė parodė, kad moksleiviai,

pamokinėje veikloje plėtojantys savo socialinius įgūdžius, dažniau būna dėmesingi, kantrūs ir atlidūs mokytojams, taikingesni su tėvais. Deja, tyrimo metu paaiškėjo, kad tik 7,3 proc. vyresniųjų moksleivių pamokinę veiklą susiejo su savo socialinių įgūdžių plėtojimu.

Patyrinėjus aukštesniųjų klasių moksleivių požiūrį į popamokinės veiklos ypatumus ir juos sugretinus su tam tikrais pamokinės veiklos parametrais, taip pat gauta vertingų duomenų (2 pav.).

Paaiškėjo, kad popamokinėje veikloje daugiau moksleivių labai dažnai veikia savo noru, pateikia siūlymus, į jų siūlymus dažniau atsižvelgiama, jiems taip pat geriau sekasi šias savo iniciatyvas įgyvendinti. Dėl to nemažai moksleivių nurodė, kad popamokinėje veikloje jie labai dažnai patenkinti savo išsiringumu ir kūrybiškumu. Taigi galima manyti, kad užklasinėje veikloje moksleiviai turi geresnių galimybių savanoriškai ir iniciatyviai veikti negu pamokas.

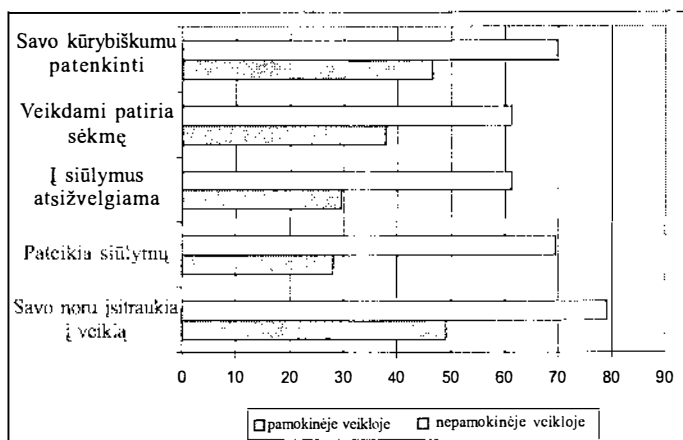
Pasidomėjus, kokias savybes moksleiviams labiausiai sekasi atskleisti popamokinėje veik-

loje, paaiškėjo, kad dauguma (78 proc.) moksleivių mano, jog jiems sekasi plėtoti individualius gebėjimus. Tik 8,8 proc. tiriamųjų nurodė, kad jiems sekasi ugdyti ir savo socialinius įgūdžius.

3. Moksleivių veiklos rezultatyvumas.

Tiriant veiklos rezultatyvumą, dėmesys buvo atkreiptas į moksleivių pamokinėje ir nepamokinėje veikloje patiriamos sėkmės dažnumą, moksleivių požiūrį į savo veiklos rezultatus palankumą, taip pat į reakcijas, kai pasiekti rezultatai nepatenkina, adekvatumą bei savo veiklos naudingumo visuomenei įžvalgą.

Pastebėta, kad dažniau savo tikslus pamokinėje ir popamokinėje veikloje pasiekiantys mokiniai taip pat išsamiau apibrėžia tolerancijos esmę ($r = 0,121, p < 0,01$), giliau suvokia jos reikšmę ($r = 0,152, p < 0,01$) bei dažniau tolerantiškai pasielgia. Kartu pastebėta, kad aukštesniųjų klasių moksleivių pamokinės veiklos tikslingumas beveik nekoreliuoja su jų tolerantiško elgesio su draugais rodikliais. Statistiškai patikimas ($p < 0,05$), bet silpnas ryšys

2 pav. X–XII kl. mokinių savanoriškumo bei iniciatyvumo palyginimas pamokinėje ir popamokinėje veikloje (proc.)

pastebėtas tik su stabilesniu lygiateisišku elgesiu su draugais.

Analizuojant vyresniųjų moksleivių popamokinės veiklos rezultatyvumo ir jų tolerantiško elgesio sąsajas pastebėtas stipresnis šių moksleivių sėkmingos veiklos ir dažnesnio tolerantiško elgesio su bendraamžiais ir tėvais ryšys. Tuo remiantis galima manyti, kad sėkmingiau besimokantys mokiniai yra tolerantiškesni mokytojams, o besidomintys popamokine veikla ir dažniau joje pasiekiantys užsibrėžtus tikslus – bendraamžiams. Šitai patvirtina ir užfiksuota statistiškai reikšminga moksleivių tolerantiško elgesio su mokytojais ir jų pažangumo koreliacija: aukštesnį vidurkį turintys moksleiviai dažniau elgiasi tolerantiškai su mokytojais. Be to, kai kurie tyrinėtojai pažymi, kad ne tik mokymosi sėkmė, bet ir mokyklos lankymas teigiamai koreliuoja su moksleivių tolerancija, t. y. kiekvieni mokykloje praleisti metai daro mokinius labiau tolerantiškus (W. P. Vogt, 1997).

Tiriant moksleivių požiūrį į savo mokymosi rezultatus, naudingumą visuomenei bei jų reakciją, kai rezultatai nepatenkina, taip pat pastebėta, kad palankiau savo pasiekimus verti-

nantys bei adekvačiau į nesėkmę reaguojantys X–XII klasių mokiniai dažniau pasielgia tolerantiškai (3 lentelė).

Paiškėjo, kad palankiau savo mokymosi rezultatus vertinantys aukštesniųjų klasių moksleiviai yra dėmesingesni, atlaidesni ir lankstesni bendraudami ne tik su mokytojais, bet ir su tėvais. Be to, pastebėta, kad gerų mokymosi rezultatų siekiantys (labiau išgyvenantys dėl nesėkmių) moksleiviai išgyvena ir socialiai prasmingesnes su tolerancija susijusias emocijas.

Popamokinės veiklos srityje statistinė analizė taip pat parodė, kad savo veiklos rezultatais labiau patenkinti moksleiviai yra mandagesni, taktiškesni ir lankstesni su savo bendraamžiais ($r = 0,127$, $r = 0,191$, $r = 0,159$; $p < 0,05$) bei mandagesni, dėmesingesni, taktiškesni ir lankstesni su tėvais (atitinkamai $r = 0,158$, $r = 0,105$, $r = 0,176$, $r = 0,123$; $p < 0,05$). Panašios santykių su mokytojais priklausomybės nepastebėta. Užfiksuota, kad savo popamokinės veiklos rezultatais patenkinti apie 60 proc. tiriamųjų (palyginti – pamokinės veiklos – apie 33 proc.).

Tiriant priežastis, sutrukdžiusias mokiniams pasiekti geresnių veiklos rezultatų, jos skirs-

3 lentelė. X–XII klasių moksleivių mokymosi rezultatyvumo ir tolerantiško elgesio sąsajos

Mokymosi rezultatyvumo požymiai	Moksleivių tolerantiškas elgesys su mokytojais							
	Mandagus	Dėmesingas	Pagarbus	Taikingas	Kantrus	Atlaידus	Taktiškas	Lankstus
Palankus požiūris į mokymosi rezultatus	0,087	0,210 **	0,170 **	0,147 **	0,119 *	0,161 **	0,111 *	0,222 **
Adekvati reakcija, kai nepatenkina mokymosi rezultatai	0,144 **	0,092	0,138 **	0,170 **	0,152 **	0,185 **	0,170 **	0,064
Savo mokymosi naudos visuomenei įžvalga	0,151 **	0,101 *	0,137 **	0,141 **	0,107 *	0,034	0,127 *	0,236 **

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

tytos į pedagogines, socialines, vidines ir nepibrėžtas. Paaiškėjo, kad dauguma moksleivių dėl mokslo nesėkmių buvo linkę kaltinti save pačius. Daugelis jų kaip nesėkmių priežastį nurodė silpną valią, pomėgį praleisti laiką su draugais ir kt. Tik apie dešimtadalį moksleivių dėl savo mokslo nesėkmių kaltino blogus mokytojus ir mokyklą. Dėl nesėkmių popamokinėje veikloje moksleiviai kaltino save pačius dar dažniau (blogus vadovus kaltino mažiau nei 1 proc. tiriamųjų).

Moksleivių reakcijos, kai veiklos rezultatai neatitikdavo lūkesčių, skirstytos į adekvačias, atsargias arba rezignavimo. Apibūdinami su nesėkme susijusius išgyvenimus, dauguma moksleivių (43,1 proc.) nurodė liūdesį, sielvartą. Net 37,2 proc. tiriamųjų prisipažino išgyvenantys nevilties jausmą, gerokai mažiau – pykčio ant savęs ir kitų, kaltės, gėdos ir kt. jausmus. Nepaisant to, 82,6 proc. tiriamųjų manė, kad jų reakcija į nesėkmes dažniausiai adekvati, o 13,1 proc. prisipažino, kad susidūrę su mokymosi ir kt. sunkumais dažniausiai rezignuoja.

Be to 7,8 proc. apklaustų moksleivių manė, kad labai daug savo laiko praleidžia tuščiai (35,8 proc. – daug). Pasidomėjus, ką tiriamieji moksleiviai išgyvena, kai tuščiai praleidžia laiką, paaiškėjo, kad daugumos jų išgyvenimuose dominuoja sielvartas (liūdesys). Gėdą dėl blogo mokymosi išgyveno tik 1,8 proc. tiriamųjų. 18,2 proc. nurodė, kad išgyvena kaltės jausmą (prieš save pačius). Nerimą kelia palyginti aukštas (20,6 proc.) nevilties išgyvenimų (dėl blogų veiklos rezultatų) lygis. Šie duomenys leidžia manyti, kad ne visiems moksleiviams pavyksta adekvačiai reaguoti į nesėkmes.

Taip pat verti dėmesio ir duomenys apie respondentų požiūrį į galimą savo veiklos naudą visuomenei, valstybei. Kaip minėta, tyrimas at-

skleidė, kad moksleiviai, kurie plačiau suvokia galimą savo veiklos naudingumą tautai ir valstybei, yra labiau tolerantiški mokytojams ir tėvams. Detaliau tyrinėjant moksleivių atsakymus paaiškėjo, kad tik 5,3 proc. moksleivių plačiau suvokia savo veiklos naudingumą šioje srityje, o 39,1 proc. mano, kad jų mokymasis bei kita veikla visuomenei jokios naudos neduos. Tai patvirtina ir kitų tyrinėtojų pastebėtas jaunimo abejingumo tautos ar valstybės reikalams tendencijas.

Apibendrinant galima daryti šias **išvadas**:

Dažniau susimąstantys apie mokymosi ir savo popamokinės veiklos tikslingumą X–XII mokiniai giliau suvokia tolerancijos prasmę ir esmę, taip pat yra tolerantiškesni (dėmesingesni, pagarbesni, taikingesni, taktiškesni, lankstesni) bendraamžiams, pedagogams, tėvams.

Vyresnieji mokiniai, kurie dažniau veikia savanoriškai ir iniciatyviai, taip pat giliau suvokia tolerancijos prasmę, dažniau tolerantiškai elgiasi (yra pagarbesni, taikingesni, taktiškesni, atlaidesni, lankstesni) tiek bendraudami su bendraamžiais, tiek su pedagogais ir tėvais. Be to, X–XII klasių mokiniai popamokinėje veikloje dažniau nei pamokinėje veikia savanoriškai, iniciatyviai, patiria sėkmę, patenkinti savo kūrybiškumu. Tai leidžia manyti, kad dalyvavimas popamokinėje veikloje – svarbi šių mokinių tolerancijos ugdymo prielaida.

Su tolerancija susijusius socialiai prasmingus emocinius išgyvenimus dažniau patiria tie moksleiviai, kurie labiau išgyvena dėl savo veiklos rezultatų.

Gerų mokymosi rezultatų pasiekiantys mokiniai yra tolerantiškesni savo mokytojams, o gerų rezultatų pasiekiantys popamokinėje veikloje – bendraamžiams ir tėvams. Tai rodo, kad pozityvaus santykio su veikla ir tolerancijos priklausomybė yra nevienareikšmė, lemiamą

daugelio veiksmų sąveikos.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius, 1998.
2. Barkauskaitė M. Moksleivių organizacijų veikla Lietuvos mokyklose. Vilnius, 1997.
3. Beresnevičienė D. Humanistinė psichologija – Lietuvos švietimo reformos metodologija // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. Vilnius, 1997.
4. Bitinas B. Ugdymo filosofijos pagrindai. Vilnius, 1996.
5. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius, 2000.
6. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius, 1996.
7. Dzenuškaitė S. Mokinių nepamokinės veiklos tobulinimas. Vilnius, 1991.
8. Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius, 1995.
9. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas, 1996.
10. Lepeškienė V. Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius, 1996.
11. Maslow A. H. Ideali mokyklos vizija // Mokykla. Vilnius, 1993, Nr. 4, 5.
12. McLaughlin T. H. Šiuolaikinė ugdymo filosofija. Kaunas, 1997.
13. Šiaučiukėnienė L. Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas: Monografija. Kaunas, 1997.

CONNECTIONS BETWEEN 10–12 FORM SECONDARY SCHOOL STUDENTS' TOLERANCE AND THEIR RELATION TO THEIR ACTIVITY

Andrius Sprindžiūnas

Summary

14. Vogt W. P. Tolerance and Education: learning to Live with Diversity and Difference. Sage Publications, 1997.

The research of more than 400 older students revealed some correlations among peculiarities of students' classroom and after-classroom activities and some traits of their tolerance towards mates, parents and teachers. Being involved in meaningful activities, reflecting upon its' purposes, initiative and creative participation, achieving good results were found as significantly related

with various parameters of students' tolerance in cognitive, emotional and practical aspects.

Statistical analysis (Spearman correlation) revealed statistically significant relations among 10–12 forms students' frequent reflection about meaningfulness of their studies or after-school activities and deeper understanding the meaning of tolerance. Also those students who more often act on their own initiative or experiencing socially meaningful emotions were found more tolerant in the field of behavior with their peers, parents and teachers.

The represented data suggest in-direct ways how to promote tolerance by improving meaningful, voluntary, initiative and successful work in the school. Thus, participating in extra-curriculum activities could be held an important factor in fostering tolerance of the older secondary school students.

Gauta 2001 06 17

Priimta 2001 12 16